

Katholieke jongenscultuur

In april 2023 staat de promotie gepland van KDC-collega Marieke Smulders over de vorming van een katholieke elite aan drie jongensinternaten in Nijmegen. Uit de studie, die de titel *Voor het hogere bestemd* heeft meegekregen, blijkt dat de religieuzen, ondanks de grote nadruk op tradities, hun opvoeding en onderwijs voortdurend afstemden op maatschappelijke ontwikkelingen en op wensen en behoeftes die leefden bij leerlingen en hun ouders. De scholen waren ondanks hun relatieve beslotenheid vanaf het begin plekken waar ook vernieuwing en verandering in de richting van een meer open katholicisme in gang werden gezet. De leerlingen droegen daar actief aan bij. Hun jeugdige ideaalbeelden en liefhebberijen kregen een eigen plek in de school. Zo veroverde ook de moderne teamsport niet alleen het internaat van het Canisius College, maar ook de Nebo en het Dominicus College waar toekomstige priesters werden opgeleid.

Tekst: Marieke Smulders | **Beeld:** collectie KDC

Foto boven: Het Nebo-voetbalteam van 1938. De kenmerkende architectuur van het Neboklooster is duidelijk in de achtergrond te zien.

in beweging

De leerlingen van de drie Nijmeegse scholen - uitsluitend jongens van katholieke huize in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar - spelen een prominente rol in mijn onderzoek. Ik heb hen bekeken als actieve deelnemers aan het proces van elitevorming dat zich op de scholen voltrok. Door hun gedrag, hun wensen en idealen oefenden ze een belangrijke invloed uit op het dagelijks leven op de internaten en op de keuzes die de paters op het gebied van onderwijs en opvoeding maakten. Om een beeld te krijgen van de leefwereld van de jongens, hun opvattingen, activiteiten en ervaringen, maakte ik niet alleen gebruik van egodocumenten en biografische bronnen als memoires, brieven, interviews en vragenlijsten die ik onder oud-leerlingen verspreidde, maar ook van schoolkranten en jaarboeken waarin de leerlingen zelf aan het woord kwamen. Deze zijn voor een groot deel aanwezig in de bibliotheek van het KDC, waar ze onderdeel uitmaken van onze omvangrijke collectie katholieke tijdschriften.

Onderwijsstad

Nijmegen ontwikkelde zich in de eerste decennia van de twintigste eeuw tot de katholieke onderwijs hoofdstad van Nederland. De oprichting van de katholieke universiteit in de Waalstad, in 1923, was daarbij het voornaamste wapenfeit. Al voor die tijd telde Nijmegen twee door religieuzen geleide jongensinternaten waar een katholieke elite werd gevormd: het Canisius College (in 1900 gesticht), geleid door de jezuïeten, en het Dominicus College van de dominicanen (sinds 1856). Beide instituten trokken leerlingen aan uit gegoede en middenklasse-gezinnen

uit het hele land. In 1928 kwam daar het St. Alphonsus-seminarie van de redemptoristen bij. Dit seminarie kreeg vanwege zijn ligging op een heuvel tegenover het net buiten Nijmegen gelegen museum en devotiepark de Heilig Landstichting, 'de Nebo' als bijnaam – verwijzend naar de Bijbelse berg 'Nebo' die immers ook uitkeek op het Heilig Land.

Nijmegen was al decennia vóór de komst van de universiteit de katholieke onderwijs hoofdstad.

Voor katholieke meisjes van goeden huize kende Nijmegen eveneens een drietal opleidingen: in Ubbergen, ook net buiten Nijmegen, lag het meisjesspensionaat Notre dame des Anges van de Franse zusters Kanunnikessen van Sint-Augustinus, en aan de Berg en Dalseweg, vlakbij het Canisius College, hadden de Ursulinen van de Romeinse Unie hun lyceum Mater Dei. Ook konden katholieke meisjes van gegoeden huize terecht op het pensionaat Mariënbosch van de zusters van Jezus Maria Jozef (JMJJ), die in 1924 op deze locatie startten met de eerste middelbare meisjesschool (mms) van Nederland.

Priesters en katholieke heren

Net zoals het Dominicus College was de Nebo een kleinseminarie, bedoeld voor jongens die priester wilden worden. Ze functioneerden lange tijd als kweekvijvers voor de eigen religieuze orde of congregatie. Jongens kregen hier een op het gymnasium lijkende opleiding. Ze verbleven in een internaat, waar de paters hen probeerden te vormen tot katholieke

jongemannen die gemotiveerd waren om hun leven in dienst van de kerk te stellen als priester en religieus*. Op het Canisius College was dat anders. De jezuïeten richtten zich met hun internaat op de vorming van een maatschappelijke katholieke elite. De jongens die hier het internaat bezochten, waren van gegoede katholieke huize. Hun ouders wilden voor hun zoons een degelijke opleiding die hen voorbereidde op een bestaan als katholiek man van betekenis, met een beroep dat status verschafte.

Schoolkrant

Deze verschillende doelstellingen die de paters met hun opleidingen hadden, werkten door in de keuzes die ze op hun scholen maakten op het gebied van het curriculum, de inrichting van het pedagogisch regime en ook wat betreft de vrijetijdsactiviteiten die de paters organiseerden. Illustratief is de schoolkrant op de drie scholen. Terwijl de jezuïeten na eerste pogingen op initiatief van de leerlingen zelf al vroeg in de twintigste eeuw een schoolkrant mee hielpen opzetten (*Elck wat wils* genaamd), waren ze daar op beide kleinseminaries later mee. In de seminariecultuur van de vroege twintigste eeuw paste nog geen modern verschijnsel als een schoolkrant. →

***** Uiteraard vielen er echter ook heel wat jongens af, ofwel omdat ze de studie niet goed bij konden benen, ofwel omdat hun gedrag volgens de paters te wensen overliet en niet paste bij een leven als kloosterling. Maar ook waren er jongens die zelf besloten af te haken, omdat ze een leven als priester bij nader inzien toch niet voor zich zagen, omdat ze te veel heimwee hadden of om andere redenen. Daarnaast waren er vele leerlingen die wel hun zes jaar humaniora afmaakten, maar daarna besloten niet naar het groot seminarie van de dominicanen of redemptoristen te gaan, maar een andere richting te kiezen.

Redactie van *De Vlieger*.

Aanstaande religieuzen werden toen nog niet geacht zelf een schoolblad te vullen, met artikelen waarin zij hun eigen mening konden formuleren, en een redactie waarin ze samen konden nadenken over de onderwerpen die ze in hun blad aan de orde wilden stellen. Maar in 1927 startten de dominicanen op hun school toch met een schoolkrant, die de naam *De Vlieger* meekreeg. Die naam verwees naar de priesterroeping van de jongens, die hoogverheven was, zoals een vlieger in de lucht. Net als een vlieger moest hun roeping tot het priesterschap weerstand bieden aan 'stormen en regenbuien'. Jongens konden hun roeping verliezen door bijvoorbeeld zondig gedrag te vertonen waardoor ze van het seminarie werden weggestuurd. Ze konden zich van hun plan om priester te worden af laten brengen onder invloed van medeleerlingen die besloten weg te gaan – vandaar dat aan vertrekkende leerlingen liefst zo min mogelijk aandacht werd besteed. Zij verlieten het seminarie meestal in stilte.

Vurigheid en idealisme

De leerlingen op het Dominicus College waren zich bewust van de kwetsbaarheid van hun roeping. De paters hamerden daar regelmatig op en spoorden de leerlingen aan zich goed te gedragen en hun toekomst als priester niet te 'verkwanselen'. Maar de leerlingen zelf deden dat onderling ook, in de schoolkrant. Een jonge *Vlieger*-redacteur schreef in het eerste schoolkrantnummer in 1927 hoe de jongens 'het vliegertouw strakgespannen moesten houden'. Hoe deden ze dat volgens hem? Door zich vol vurigheid en idealisme te wijden aan hun studie

en aan de vrijetijdsactiviteiten die op het internaat werden georganiseerd. In 1930 spoorde een andere leerling zijn schoolgenoten aan zich als 'ware' priesterstudenten te gedragen, en zich niet door ijdelheid en uiterlijk vertoon te laten leiden. Dat zou immers alleen maar afleiden van het doel van de jongens: priester worden. Terwijl de mode goed gesoigneerde kapsels voorschreef, meende hij dat seminaristen zich daarvan verre diende te houden. Hij dichtte: 'Wees een echte Hollandsche jongen / Ook wat betreft je haar / Hollandsche jongens zyn geen Haagsche / loopen niet met vet in het haar. / En dan nog iets arme stumpers / Denk toch aan wat je hier komt doen / Priester worden, dat is je roeping, en / Dan niet als modepoppen doen.'

De Duitse Wandervogel en de Britse Boy Scouts inspireerden de Nebo-directie.

Nebo-directeur Wilhelmus Reiring.

Als laatste van de drie Nijmeegse jongensinternaten kreeg de Nebo een eigen schoolkrant, getiteld *In altum*. Directeur Wilhelmus Reiring riep deze in het leven in 1935 met een duidelijke bedoeling. Hij zocht naar manieren om de opvoeding van zijn pupillen meer bij de tijd te brengen. Hij meende dat de traditionele opvoeding waarin alle nadruk lag op de gehoorzaamheid aan het collectief, wel wat moderne inbreng kon gebruiken. Hij liet zich beïnvloeden door de trend van clubopvoeding die vanuit Duitsland en Engeland naar Nederland was komen overwaaien. Bewegingen zoals de Duitse *Wandervogel* en de Britse *Boy Scouts* gaven opgroeiende jongens en meisjes de mogelijkheid samen op te trekken en eigen initiatieven te ontplooiën. In katholieke kring werd hier aanvankelijk kritisch en wat afkerig naar gekeken, maar uiteindelijk gingen ook geestelijken mogelijkheden zien in dergelijk 'jeugdwerk'. Wel zorgden ze voor een eigen katholieke variant, waarbij een moderator – altijd een priester – als geestelijk leidsman toch de teugels in de hand kon houden. De katholieke schoolkrant had dan ook bij voorkeur een 'pater censor', die de leerlingenredactie hielp én in de gaten hield.

Ideaalbeelden van mannelijkheid

Net als de jongens op het Dominicus College bespraken de Nebo-leerlingen in hun schoolkrant hoe de ideale kleinseminarist zich diende te gedragen. Ze moesten niet 'keukenmeidenachtig' doen, en spoorden elkaar aan geen 'kwezelachtige' devotiestukjes te schrijven, maar te streven naar een oprechte intense beleving van het geloof. Die zou zich moeten uiten in aandacht en oplettendheid in de kapel, terwijl dat volgens diverse schoolkrantschrijvers lang niet altijd het geval was. Tegenover vrouwelijk getinte, negatieve kwalificaties als modepoppen, kwezels en keukenmeiden stelden de leerlingen eigenschappen als vitaliteit, activiteit, vurigheid en discipline die volgens hen juist dienden te worden nagestreefd. Die eigenschappen sloten niet zozeer aan bij de ideale eigenschappen van de priesterreligieus – die toch vooral gehoorzaam, nederig en in zekere zin passief diende te zijn – maar veel meer bij dominante ideaalbeelden van mannelijkheid, zoals die in het interbellum in de moderne westerse maatschappij aan belang en kracht wonden.

De vraag 'wat is mannelijkheid?' werd op iedere school anders beantwoord.

Hoe de leerlingen ideaalbeelden van mannelijkheid invulden, verschilde (ondanks de grote overeenkomsten die er ook waren) al naar gelang de doelstelling en de cultuur op de drie internaten. Zo spraken de leerlingen van de Nebo over mannelijkheid in termen als 'stoere werkkrachten', die in de schoolkrant van het Dominicus College niet of nauwelijks voorkwamen. De Nebo-pupillen lieten zich vermoedelijk inspireren door de verhalen en preken die zij van hun opvoeders, de redemptoristen hoorden.

In tegenstelling tot de dominicanen richtten de redemptoristen zich met hun 'volksmissies' – intensieve meerdaagse bezoeken aan parochies waar de redemptoristen de gelovigen met flinke donderpreken op het juiste gelovige spoor probeerden te houden of te zetten – tot de gewone werkmans. Vermoedelijk spiegelden ze zichzelf ook meer aan de hardwerkende arbeider of boer, in tegenstelling tot de dominicanen, die zichzelf meer zagen als intellectuele denkers die zich liever richtten op hoger opgeleide katholieken. Een Nebo-leerling spoorde zijn medeleerlingen aan tot grotere activiteit door te stellen dat zij 'met kloeke mannen daad (...) stoer vol op ploeg moesten werken'. Een jonge Nebo-dichter schetste in 1939 in een gedicht een ideaalbeeld van de 'stoere' landarbeider: 'Een man gaat door het wijde land/de stoere kop gebogen/Hij

Het cricketteam van het Canisius College, circa jaren dertig. De Britse sport was ontzettend populair op deze Nijmeegse school vanwege de eigen 'clubcultuur' en het 'beschaafde', maar ook 'elitaire' karakter waarmee ze zich van andere scholen onderscheiden.

klemmt iets in zijn ruwe hand/bewaakt het met zijn ogen./ (...) Een man gaat door het blijde land/Hoopvol het hoofd geheven/Hij grief het zaadje in het zand/God zal het wasdom geven.'

Engelse boarding schools

Ook de jongens van het Canisius College hielden zich bezig met de vraag wat voor soort mannen zij wilden worden en wat voor soort jongens zij dus wilden zijn. Zij spiegelden zich aan de jezuïeten, maar zeker ook aan wereldse idealen van mannelijkheid buiten het college. Sport vormde daarin een cruciale factor. Hoewel ook de kleinseminaries vanaf de jaren dertig en zeker in de latere decennia de sport zouden omarmen als een geschikte vrijetijdsbesteding voor hun leerlingen, deden de jezuïeten dat

al veel eerder. Hun leerlingen volgden met grote interesse de ontwikkeling van de moderne teamsport. Diverse jonge jezuïeten lieten zich inspireren door de elitaire Engelse *boarding schools*, waar hardheid, discipline, competitie en fysieke fitheid centrale waarden vormden in het internaatleven. Op dergelijke instituten werd de leerlingen - net als op het Canisius College - een vorm van *ruling class masculinity* bijgebracht, die de jongens moest voorbereiden op de leidende positie die zij later in de maatschappij moesten gaan vervullen.

Op het Canisius College werd een vorm van 'ruling class masculinity' bijgebracht.

Op het Canisius College werd getennist, gevoetbald en cricket gespeeld. Met die laatste sport wisten de jezuïeten zich duidelijk te onderscheiden van de kleinseminaries, waar een dergelijke elitaire sport niet werd gespeeld. Bij het cricket hoorde een eigen clubcultuur met sportieve petjes en jasjes. De leerlingen schreven in de jaarboeken en schoolkranten over cricket als een 'beschaafde sport' waar joelen en gillen ongepast was. Er hoorde alleen een bescheiden applaus te klinken bij een mooie actie, aldus een van de jonge schrijvers. →

Voorgevel van het oude Canisius College. Het voormalige internaat wordt momenteel omgebouwd tot een complex voor huurwoningen.

'Up-to-date sportsman'

Dat sport belangrijk was voor de schoolcultuur van het Canisius College bleek onder meer uit de sportwedstrijden en -toernooien die werden georganiseerd bij feesten en jubilea. De school kende ook de traditie van wedstrijden tussen oud-Canisianen en leerlingen. Samenwerken, zich niet uit het veld laten slaan en excelleren: dat leerden de jongens op het sportveld. In de jaren vijftig zouden er wel kritische vragen worden gesteld bij de aanzienlijke hoeveelheid tijd en energie die in het sportleven op het internaat werden gestoken. Onder critici bestond de vrees dat de intellectuele en culturele vorming van de leerlingen – immers óók belangrijk bij het vormen van katholieke heren van de wereld – het onderspit zouden delven en ten koste zouden gaan van de alomtegenwoordige sport. Maar in de jaren twintig werd een overleden oud-leerling nog gewoon geprezen als een 'up-to-date sportsman', zoals het een echte Canisiaan betaamde. Fysieke mannelijkheid was op het Canisius College een veel minder problematische notie dan op beide kleinseminaries, want hier werden jongens gevormd die later als katholieke viriele vaders een eigen huisgezin moesten stichten, en zich staande moesten houden in een competitieve wereld, heel anders dan de priesterreligieuzen die de leerlingen van het Dominicus en de Nebo zouden moeten worden. Hen wachtte een leven als celibatair, in dienst van het geestelijke hogere, waarbij het lichaam zeker niet voorop mocht staan.

Schoppartijen

Op de kleinseminaries werd aanvankelijk vooral aan gymnastiek gedaan, aan denksporten als dammen en schaken en twee maal per week stond er een flinke wandeling op het programma. Maar ook hier gingen de moderne teamsporten in de loop van het

Wandeltocht van het Dominicus College. Tweemaal per week stond er een grote wandeling op het programma als alternatief voor 'ruwe teamsporten'.

interbellum een belangrijke rol spelen. Er werd vooral gevoetbald, al varieerde het niveau en de aandacht die er aan werd besteed, weer per school. Op de Nebo waren de redemptoristen bereid meer tijd en aandacht aan het voetbal te schenken dan op het Dominicus College, waar een nieuwe leerling zich verbaasde over de hoogte van het gras op het voetbalveld. Daaraan zag hij wel dat het voetbal hier niet veel voorstelde. Op de beide kleinseminaries legden de leerlingen in hun sportverslagen in de schoolkrant de nadruk op een sportieve instelling, *fairplay* en goed samenspel. Op die manier paste sport wel degelijk in de opvoeding van aanstaande priesters. Te veel aandacht voor competitiedrift waarbij lichamelijke prestaties werden bewierookt en centraal gesteld, dat wilden de redemptoristen en de dominicanen liever niet. Maar hoewel de leerlingen in de schoolkranten schreven dat een eerlijk en sportief spel het belangrijkste was, bleek uit hun vermanende woorden over schoppartijen of juist een te slome houding op het veld wel dat de sportende leerlingen lang niet altijd aan de gestelde idealen konden of wilden voldoen.

Verandering

De wereld van het Nijmeegse katholieke jongensinternaat in het interbellum was relatief besloten. De leerlingen bezochten hun kostschool in een periode die in de historiografie en ook in de volksmond (nog steeds) wordt gekarakteriseerd als 'de tijd van het rijke Roomse leven'. Die term doet zeker recht aan veel aspecten van het dagelijkse leven dat immers sterk gekleurd was door roomse richtlijnen en gebruiken. Tegelijk wordt met deze heel bepaalde omschrijving van katholieke cultuur een soort continuïteit en eenheid gesuggereerd die zeker niet het hele verhaal van de katholieke gemeenschap vertelt. Mijn analyse van de katholieke jongenscultuur op de drie internaten laat duidelijk zien dat er ook in de vroege decennia van de twintigste eeuw (en niet pas in de jaren vijftig en zestig) volop verandering optrad in het katholieke internaatleven. De jongens brachten met hun eigen interesses moderne opvattingen en liefhebberijen de scholen binnen, die aanpassingen in gang zetten. Moderne sporten kwamen in de plaats van negentiende-eeuwse gymnastiekoefeningen, en idealen van actieve en viriele mannelijkheid vonden hun weg in de jongenscultuur van het internaat. De religieuzen bekeken welke aspecten, die aanvankelijk weinig aantrekkelijk leken, mogelijk toch nuttig en functioneel konden zijn voor de opvoeding van de katholieke elite die zij graag wilden vormen. En als dat zo was, dan omhelsden zij deze en brachten zo steeds weer beweging in hun scholen en internaten. ¶

Marieke Smulders promoveert in april 2023. Zij is collectiespecialist Beeld en Geluid bij het KDC aan de Radboud Universiteit.

Tennis court van het Dominicus College.